

УДК 341.231.14:341.645:618.17700

DOI 10.33244/2617-4154.2(19).2025.248-254

В. І. Бак,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри міжнародного права та Європейського Союзу,

Державний податковий університет

e-mail: bak.vera@gmail.com

ORCID ID 0009-0001-1269-4981;

М. С. Медведєва,

здобувачка вищої освіти, першого бакалаврського рівня,

Державний податковий університет

e-mail: mishkin5@ukr.net

ORCID ID 0009-0008-8072-0572

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто правові аспекти реалізації репродуктивних прав індивідів, які стосуються можливості здійснювати контроль над власним репродуктивним здоров'ям, зокрема приймати рішення щодо запліднення, вагітності, медичних процедур, що стосуються відтворення, та забезпечення доступу до таких медичних послуг. Таку галузь права прийнято відносити до новітнього покоління прав людини, оскільки воно з'явилося як наслідок масштабного розвитку людства на початку двадцятого століття. На підставі аналізу рішень ЄСПЛ та норм законодавства України виокремлено сучасні тенденції сурогатного материнства. Визначено, що сурогатне материнство, як форма репродуктивної допомоги, привертає все більшу увагу на міжнародному рівні.

Штучне запліднення або екстракорпоральне запліднення (ЕКЗ) – це метод, який допомагає подолати безпліддя через запліднення яйцеклітини поза тілом жінки, з подальшою імплантацією ембріона в матку. Законодавство в деяких країнах регулює цей процес, наприклад, вимагаючи наявності відповідних медичних показань або встановлюючи обмеження на кількість ембріонів, які можуть імплантуватися.

Наразі основні питання, що виникають у міжнародній спільноті стосовно сурогатного материнства полягають у такому:

- визначення меж між правом на автономію та правом на захист життя;
- вплив релігійних і культурних норм на законодавчі та медичні практики;
- право кожної особи на доступ до медичних послуг, що стосуються репродукції без дискримінації.

Репродуктивні права в більшості цивілізованих країн активно регулюються законами, що спрямовані на захист здоров'я, прав жінок і чоловіків, забезпечуючи рівний доступ до медичних послуг.

В Україні сурогатне материнство регулюється законодавством, зокрема Сімейним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Проте питання сурогатного материнства залишається контроверсійним і має багато етичних, правових та соціальних аспектів.

Ключові слова: *репродуктивні права людини, сурогатне материнство, новітні права людини, рішення ЄСПЛ, батьківство.*

Проблематика, що пов'язана з практикою використання сурогатного материнства, охоплює питання етики, прав людини, соціальної справедливості та правової регламентації. Одним з основних органів, що формує правову доктрину у сфері прав людини, є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Його рішення, пов'язані із сурогатним материнством, мають велике значення для розуміння сучасних тенденцій і викликів цієї практики в Європі та за її межами.

В юридичній практиці існують такі підходи до регулювання сурогатного материнства в окремих державах:

- абсолютна заборона;
- дозволено без законодавчих обмежень;
- дозволено, але існують законодавчі обмеження;
- не врегульовано законом.

Відповідно, на практиці виділяють два види сурогатного материнства:

- Повна (гестаційна) сурогатність, що полягає в перенесенні ембріона від подружжя в матку сурогатної матері.
- Часткова (гендерна) сурогатність, змістом якої є використання яйцеклітини сурогатної матері. У такому випадку існує біологічний зв'язок плода із сурогатною матір'ю. Цей вид у більшості держав вважається неетичним, а тому – заборонений.

Такі послуги можуть надаватися як на оплатній основі – комерційне сурогатне материнство, так і на безоплатній – некомерційне сурогатне материнство.

Встановлено заборони на сурогатне материнство в Австрії, Болгарії, Ісландії, Японії, Сербії, Швеції, Франції, Італії, Німеччині, Португалії, Мальті, в окремих штатах США (Мічиган) здійснено з етичних мотивів, зокрема – метою уникнути перетворення дітей на товар.

Дозволено комерційне сурогатне материнство в Литві, Люксембурзі, Польщі, Румунії, Словаччині, Грузії, Україні, Білорусії, Казахстані, Австралія, Індії. Лише на безоплатній основі дозволено у Греції, Швейцарії, Іспанії, Норвегії, Великій Британії, Ізраїлі.

У Канаді дозволено сурогатне материнство, однак, якщо жінка вирішить залишити дитину собі, попередні домовленості щодо передання дитини такою сурогатною матір'ю анулюються.

Питання сурогатного материнства не врегульоване законом у Бельгії, Ірландії, Фінляндії, Кіпрі, Чехії, Угорщині, Данії, Естонії, Латвії [1].

Правовий контекст сурогатного материнства в Європі полягає в такому: сурогатне материнство, в якому жінка погоджується народити дитину для іншої пари або особи, може бути регульоване по-різному залежно від країни. У деяких європейських країнах сурогатне материнство заборонене або обмежене, в інших воно дозволене за певних умов.

Бак В. І., Медведєва М. С. Сучасні тенденції сурогатного материнства через призму рішень Європейського суду з прав людини

У зв'язку з цим виникає багато правових і етичних питань, особливо щодо прав батьків, які бажають взяти на себе таку роль, і прав законних опікунів дитини; прав самих жінок, які погоджуються стати сурогатними матерями; та прав дітей, народжених за допомогою екстракорпорального запліднення. ЄСПЛ у своїх рішеннях часто розглядає питання сурогатного материнства через призму таких прав, як право на сімейне життя (ст. 8 Європейської конвенції з прав людини), право на здоров'я, а також права дітей. Суд визначає, як забезпечити баланс між правами та інтересами всіх сторін, задіяних у цьому процесі. З огляду на зазначене вважаємо за необхідне проаналізувати найцікавіші рішення ЄСПЛ, що стосуються цього питання.

Рішення ЄСПЛ щодо сурогатного материнства:

1. Рішення у справі «*Mennesson v. France*» (2014 року). Ця справа стала одним з перших важливих рішень ЄСПЛ, що стосувалося прав на сімейне життя в контексті сурогатного материнства. У цьому випадку подружжя, яке звернулося до сурогатної матері, не змогло визнати своє батьківство у Франції, оскільки французьке законодавство забороняло сурогатне материнство. ЄСПЛ встановив, що Франція порушила право заявників на повагу до їхнього сімейного життя. Суд підкреслив, що національні органи повинні знайти методи, щоб забезпечити дитині юридичне визнання її батьківства, навіть якщо сурогатне материнство не дозволено на національному рівні.

2. Рішення у справі «*Labassee v. France*» (2014 року) [2]. Це ще одне рішення ЄСПЛ, в якому суд розглядав питання прав дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства. Зокрема, суд постановив, що порушення прав дитини на наявність батьків може мати серйозні наслідки.

У рішенні ЄСПЛ також зазначається, що кожна держава може самостійно вирішувати питання про дозвіл або заборону сурогатного материнства на її території. Франція не дозволила визнання батьківства за участю сурогатного материнства, і, хоча законодавство країни забороняє таку практику, ЄСПЛ вирішив, що порушення сімейних прав дитини не повинно мати пріоритет над іншими правами.

3. Рішення у справі «*D. v. the United Kingdom*» (2015 року) [3]. Це рішення стосувалося питання прав дитини, народженої за допомогою сурогатного материнства у випадку, коли біологічні батьки померли. ЄСПЛ підкреслив, що важливо не тільки враховувати інтереси біологічних батьків, але й забезпечити права дитини. Суд ухвалив, що Велика Британія повинна була переглянути своє законодавство, щоб краще захистити права дітей, народжених через сурогатне материнство, та забезпечити їхнє належне визнання.

4. Інші приклади справ: «*K.K. AND OTHERS v. DENMARK*»; «*Valdís Fjölfnisdóttir and Others v. Iceland*»; «*A. M. v. Norway*»; «*H. v The United Kingdom*»; D. та інші проти Бельгії (рішення Палати від 8 липня 2014 р.); *Paradiso i Campanelli* проти Італії (рішення Великої палати від 24 січня 2017 р.); C і E проти Франції (рішення комітету про прийнятність від 19 листопада 2019 р.).

На відміну від багатьох європейських країн комерційне сурогатне материнство в Україні дозволено з 1997 р., але все одно потребує детального законодавчого оформлення.

Вважаємо за потрібне зацентрувати увагу на деяких прикладах рішень та підходів до сурогатного материнства в Україні:

- Законодавчі норми: в Україні дозволено сурогатне материнство за умови, що: це здійснюється на підставі письмової угоди між замовниками (майбутніми батьками) та сурогатною матір'ю; сурогатній матері має бути не менше ніж 18 років і вона не повинна мати більше двох дітей; сурогатна мати не може бути родичем замовників (закон забороняє близькі родинні зв'язки, наприклад, між сестрою або матір'ю).

- Відсутнє законодавче визначення «сурогатного материнства». У ч. 2 ст. 123 СК України зазначено, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя. Отже, виключно зареєстроване у встановленому законом порядку подружжя може брати участь у відносинах сурогатного материнства. Окремі особи (чоловік або жінка) чи пари, які проживають у цивільному шлюбі, позбавлені цієї можливості.

- На розгляд Парламенту неодноразово вносилися законопроекти про регулювання сфери сурогатного материнства. Зокрема, проекти законів «Про допоміжне материнство» від 17.06.2011 № 8703, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій» від 23.03.2011 № 8282 (Закон був ухвалений Верховною Радою України у жовтні 2012 р., але через накладене вето тодішнього президента В. Януковича так і не набрав чинності), «Про допоміжні репродуктивні технології» від 19.07.2018 № 8629, альтернативний проєкт від 01.08.2018 № 8629-1 й інші законопроекти, спрямовані на внесення змін і доповнень у чинні нормативно-правові акти України [4].

- На сьогодні питання застосування сурогатного материнства й інших видів ЕКЗ регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні».

- У разі успішного зачаття і народження дитини біологічні батьки отримують право на неї, а сурогатна мати не має жодних прав на дитину після народження.

Прикладом колізії правових норм у питанні сурогатного материнства може слугувати ситуація, яка існувала в Україні 2015 року: українська сурогатна матір народила дитину після штучного запліднення із використанням генетичного матеріалу німецької подружньої пари. Батьками такої дитини органами влади в Україні була зареєстрована німецька подружня пара. Проте під час реєстрації дитини в Німеччині матір'ю дитини відповідно до німецького законодавства була зазначена сурогатна матір, оскільки сурогатне материнство у Німеччині заборонено законом [5].

Загалом законодавство України дозволяє сурогатне материнство, але процес має бути правильно оформлений з юридичної точки зору, щоб уникнути можливих конфліктів і забезпечити права всіх учасників.

Так, правові аспекти сурогатного материнства як в Україні, так і на теренах Європи, перебувають у процесі еволюції, і рішення ЄСПЛ вносять значний вклад у формування

сучасних тенденцій. Суд прагне захистити не лише права батьків, але й інтереси дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства.

У зв'язку з різноманіттям національних правових систем важливою є роль міжнародних органів, зокрема ЄСПЛ, у встановленні стандартів і рекомендацій для забезпечення балансу прав усіх учасників цього процесу.

Етика, релігія та права людини – всі ці питання зачіпають цю проблематику. Сучасні тенденції сприяли змінам правових норм у різних країнах: у ряді європейських країн, як-от Велика Британія та Нідерланди, сурогатне материнство все більше визнається на законодавчому рівні, що дає змогу враховувати інтереси батьків та дітей. Однак водночас залишаються значні відмінності у вимогах та умовах, за яких можливо використання цієї практики.

ЄСПЛ намагається забезпечити баланс між правами дітей, які народжуються через сурогатне материнство і правами дітей, які народжуються природнім шляхом, і правами їх батьків. Зокрема, важливими є питання визнання батьківства і збереження сімейних зв'язків для дитини, незалежно від того, чи були вони біологічними батьками, чи ні.

Сурогатне материнство часто розглядається через призму двох термінів – «етика» і «комерціалізація». Європейські країни шукають баланс між гуманістичними аспектами цієї практики та питанням її комерціалізації. ЄСПЛ звертає увагу на необхідність уникати експлуатації жінок, що погоджуються стати сурогатними матерями.

Абсолютна більшість країн світу, зокрема Україна, на сьогодні використовують виключно гестаційне сурогатне материнство й дотримуються правила анонімності донорів. Це дає змогу захистити права всіх учасників програми сурогатного материнства і зводить до мінімуму ризик неповернення дитини сурогатною матір'ю.

Висновок. Україна є однією з держав, яка надає можливість проводити програми сурогатного материнства, пропонує якісні медичні послуги за помірну ціну й має більш сприятливе для біологічних батьків законодавство. Ці факти мають стати стимулом подальшого розвитку сурогатного материнства в нашій державі. Важливою умовою для такого розвитку є прийняття комплексного закону про ЕКЗ, який врегулює суперечливі питання, які на сьогодні створюють передумови для можливих зловживань. Прийняття закону матиме позитивний вплив, зокрема, на економічний розвиток України та забезпечить підвищення авторитету держави на світовому ринку репродуктивних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підходи до регулювання сурогатного материнства. URL : <https://jurfem.com.ua/pidhody-do-reguluvannya-surogatnogo-materynstva/> (дата звернення: 24.03.2025).
2. European Court of Human Rights. (2014). Labassee v. France. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-9780%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-9780%22]}) (дата звернення: 19.03.2025).
3. European Court of Human Rights. (2015). D. v. the United Kingdom. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58035%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58035%22]}) (application date: 19.03.2025).

4. Сурогатне материнство: проблеми правового регулювання та судової практики. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/surogatne-materinstvo-problemi-pravovogo-regulyuvannya-ta-sudovoyi-praktiki.html> (дата звернення: 26.03.2025).
5. European Court of Human Rights. (2014). *Mennesson v. France*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-9781%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-9781%22]) (дата звернення: 19.03.2025).
6. Підходи до регулювання сурогатного материнства. URL : <https://jurfem.com.ua/pidhody-do-reguluvannya-surogatnogo-materynstva/> (дата звернення: 24.03.2025).
7. Щотижневий огляд практики ЄСПЛ від Вищої школи адвокатури НААУ (період з 01.12.2022 р. по 08.12.2022 р.) Частина 2. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/shhotyzhnevyy-oglyad-praktyky-yespl-vid-vyshhoyi-shkoly-advokatury-naau-period-z-01-12-2022-r-po-08-12-2022-r-chastyna-2> (дата звернення: 24.03.2025).
8. Гестаційне сурогатне материнство: огляд рішень ЄСПЛ. URL : <https://www.echr.com.ua/gestacijne-surogatne-materinstvo-oglyad-rishen-yespl/> (дата звернення: 24.03.2025).
9. Council of Europe. (2023). *Reproductive Rights and Surrogacy Laws in Europe*. URL : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/769508/EPRS_BRI\(2025\)769508_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/769508/EPRS_BRI(2025)769508_EN.pdf) (дата звернення: 18.03.2025).

REFERENCES

1. Approaches to regulating surrogacy. URL : <https://jurfem.com.ua/pidhody-do-reguluvannya-surogatnogo-materynstva/> (application date: 24.03.2025).
2. European Court of Human Rights. (2014). *Labassee v. France*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22002-9780%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22002-9780%22]) (application date: 19.03.2025).
3. European Court of Human Rights. (2015). *D. v. the United Kingdom*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-58035%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-58035%22]) (application date: 19.03.2025).
4. Surrogacy: problems of legal regulation and judicial practice. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/surogatne-materinstvo-problemi-pravovogo-regulyuvannya-ta-sudovoyi-praktiki.html> (application date: 26.03.2025).
5. European Court of Human Rights. (2014). *Mennesson v. France*. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-9781%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-9781%22]) (application date: 19.03.2025).
6. Approaches to regulating surrogacy. URL : <https://jurfem.com.ua/pidhody-do-reguluvannya-surogatnogo-materynstva/> (application date: 24.03.2025).
7. Weekly review of the practice of the ECHR from the Higher School of Advocacy of the Ukrainian National Academy of Bar Association (period from 01.12.2022 to 08.12.2022) Part 2. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/shhotyzhnevyy-oglyad-praktyky-yespl-vid-vyshhoyi-shkoly-advokatury-naau-period-z-01-12-2022-r-po-08-12-2022-r-chastyna-2> (application date: 24.03.2025).
8. Gestational surrogacy: a review of ECHR decisions URL : <https://www.echr.com.ua/gestacijne-surogatne-materinstvo-oglyad-rishen-yespl/> (application date: 24.03.2025).
9. Council of Europe. (2023). *Reproductive Rights and Surrogacy Laws in Europe*. URL : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/769508/EPRS_BRI\(2025\)769508_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/769508/EPRS_BRI(2025)769508_EN.pdf) (application date: 18.03.2025).

V. I. Bak, M. S. Medvedeva. CURRENT TRENDS IN SURROGACY THROUGH THE PRISM OF DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The article examines the legal aspects of the realization of individuals' reproductive rights, which relate to the ability to exercise control over one's own reproductive health, in particular, to make decisions regarding fertilization, pregnancy, medical procedures related to reproduction, and ensuring access to such medical services. This branch of law is considered to be the newest generation of human rights, as it emerged as a result of the large-scale development of humanity at the beginning of the twentieth century. Based on the analysis of ECHR decisions and Ukrainian legislation, current trends in surrogacy are identified. It is determined that surrogacy, as a form of reproductive assistance, is attracting increasing attention at the international level.

Artificial insemination or in vitro fertilization (IVF) is a method that helps overcome infertility by fertilizing an egg outside a woman's body, followed by implantation of the embryo into the uterus. Legislation in some countries regulates this process, for example by requiring appropriate medical indications or by setting limits on the number of embryos that can be implanted.

Currently, the main issues that arise in the international community regarding surrogacy are as follows:

- defining the boundaries between the right to autonomy and the right to protection of life;*
- the influence of religious and cultural norms on legislative and medical practices;*
- the right of every person to access medical services related to reproduction without discrimination.*

Reproductive rights in most civilized countries are actively regulated by laws aimed at protecting the health and rights of women and men, ensuring equal access to medical services.

In Ukraine, surrogacy is regulated by law, in particular the Family Code of Ukraine and other regulatory legal acts. However, the issue of surrogacy remains controversial and has many ethical, legal and social aspects.

Key words: *reproductive human rights, surrogacy, new human rights, ECHR decisions, fatherhood.*

Стаття надійшла до редколегії 27 березня 2025 року